

ГОДИШНИК НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ
АСОЦИАЦИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ В СУ
КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
Том 5, 2008-2009

ИЗСЛЕДВАНЕ ВЪРХУ МОДЕРНИЗАЦИЯТА НА НРАВИТЕ НА БЪЛГАРИНА ПРЕЗ 1939- 1941

**МАРИО МИТОВ
КАЛИНА РАШКОВА**

Курсова работа по дисциплината " Европа и модернизацията на България"

Ръководител: д-р. Мартин Иванов

През първата половина на XX век (а и след това) България е слабо развита страна, макар и да не е последна сред останалите държави на Балканите. Никой не отрича принадлежността на България към Европа, но и никой не е убеден, че тя е пълноценна част от нея. Това се дължи на различната „историческа съдба на народите“¹. Византийското влияние, православието, османското владичество, поставят България „от другата страна“, а не там, където протичат процесите на изграждане на европейската идентичност. Ето защо, в България понятието „модернизация“ има и смисъл на стремеж към подражание. Това подражание се среща на всички нива - от облеклото алафранга (буквално от френски, т. е. по европейски) до гербовия девиз „съединението прави силата“ взаимствано (но погрешно преведено от белгийския). Закономерното изоставане не е възможно да се компенсира с подражание или с „големи скокове“, каквито ще се правят през втората половина на XX век. Модернизацията на България се извършва в условията на една пасивна съпротива от страна на селото. По силата на традицията то запазва своя дълбок консерватизъм и скептично отношение и недоверие към техническите нововъведения, но в по-голяма степен и към новите икономически реалности. Стопанските отношения се оформят около родовата връзка и по-рядко около капиталите. Произведените стоки рядко напускат семейството и още по-рядко селската община. Ето защо това дава основание на някои стопански историци да наричат този тип отношения комунални и следователно капитализъм- комунален².

След преживяването на Втората национална катастрофа, която нанася още един съкрушителен удар по българската национална идея и стабилизирането на националното самочувствие на възстановената държавност и новопридобитата независимост, българския икономически подем е сериозно разстроен и от присъдените репарации от Ньойския мирен договор и окончателно откъснатите територии от българското национално землище, възлизащи на 11 278,338 кв.км. Както и човешките жертви - около 101 000 загинали и приблизително 150 000 ранени, трайно откъснати от икономическия и културен живот в страната. С този силно символичен акт на демонстрация на триумф, от страна на Съглашенците над загубилата войната България обаче не се изчерпват нейните загуби. Към материалните щети в страната по време на войната, когато 75% от предприятията преустановяват работа или намаляват мощностите, а националният дълг достига 2 хиляди лева на глава от населението. Наложени са и репарации в размер на два милиарда и двеста и петдесет милиона златни

---

¹ Изразът е взаимстван от едноименната книга на хърватския президент Франьо Туджман

² Аврамов, Р. Стопанският 20 . век на България. Във: България 20. век. Алманах.София; 1999

франка, които България трябва да изплати за 37 години с 5% лихва, считано от 1 януари 1921 година, държавата е задължена да предаде и 70 000 домашни животни, които поради липсата на друг ресурс са иззети от стопанствата в страната, а също и в срок от пет години да изнесе към Сърбия 250 000 тона каменни въглища³. Всички тези унижения и препятствия претърпени само поради опитите на българския народ да намери място сред модерните държави на картата на съвременна Европа бележат трайно развитието на стопанския живот като следващите няколко десетилетия протичат в недоимък и отклоняват страната от пътя към модернизацията, по който тя се стреми да се движи от началото на XX век, като намаляват интензитета ѝ.

Картината на икономическото развитие в живота на българските селски домакинства е изключително красноречива, като балансът в края на годината между приходите и разходите е или негативен или показва незначителна печалба, която на практика е почти равна на липса на ръст във финансовото състояние на домакинството⁴.

Такава е и ситуацията в архивна единица 140, фонд 505к, опис 1, описваща стопанството на Георги Галев от село Гниляне, Софийска област. Макар и близостта на селото до столицата – само 18 километра, може да се каже, че семейството, състоящо се от съпругата му Божура Георгиева (42), Траянка Георгиева (16), Цветанка Георгиева (14), Велин Георгиев (12) и Христана Георгиева (10) живее бедно, а модернизацията е процес, който го е засегнал само косвено. За това свидетелстват както инвентара, който се състои предимно от прости и архаични инструменти (коси, мотики, сърпове, вили и лопати), сравнително по-иновативните брани и окопвачки са единствените „модерни” оръдия с които домакинството разполага, а срещането им в селския инвентар далеч не е изключително след като в България се срещат 23 800 окопвачки и 89 938 брани (в сравнение с броя на значително по-модерните парни и моторни плугове- 97 или косачки- 526⁵), така и поради факта, че макар покрай селото да минава железопътната линия София-Мездра, а гарата да е само на 2 км в съседното село – Курило, главата на стопанството – Георги Галев ходи на пазара в столицата веднъж или два пъти в месеца, а това му коства пари за храна и един цял ден, възлизащи на 951 лева за цялата година.

От казаното до тук може да се направи изводът, че макар модернизацията да навлиза в живота на селяните, заети в стопанствата, освен финансовата обремененост с

---

³Фол, Гюзелев, Генчев, Косев, Димитров, Пантев, Лалков, Петров – „Кратка история на България” София 1981г.

⁴Въз основа на данните от 5 земеделски книжки, от същата кампания

⁵Тотев, А. – „Сравнително изучаване на българското и югославското стопанство” София 1940г.

която тя е свързана, пречка за протичането и разгръщането ѝ се явява и мисленето им, което още не е узряло за нея и ги прави неспособни да се възползват от нея. Разбира се обаче мащабите на тази характеристика не са толкова широки, защото по няколко други критерия изследваното стопанство показва признаци на модерност. Така например макар в първите години след Освобождението едва около три процента от българите да са грамотни, през XX век образованието бързо започва да се развива и разгръща, и се превръща в признак на модерност. Такъв е и случаят в домакинството на Георги Галев, където всички на възраст над 12 години са грамотни, а годишно разходът за учебници, помагала и тетрадки на двете учещи деца възлизат на 460 лева или със сто лева над средното за хипотетично по-многолюдното средностатистическо домакинство изследвано през 1935-36 година⁶. Модерно мислене показва и ползването на лекарски услуги за лечението на членовете на семейството, като за година разходите за пет прегледа и лекарства възлизат на 510 лева, които са малко под средното⁷, но съдейки от сумата за броя посещения никак не са малко. Показателно е, че стопанинът на домакинството членува в пчеларска кооперация, което освен всичко предполага и известно ниво на качеството на грижите и на крайната продукция, както и наличие на известно пазарно мислене, което обаче ще бъде разгледано по-нататък в текста.

Модерно, макар и обременяващо развитието на стопанството в дългосрочен план е и ползването на банки, които вече заменят често фаталните за селяните лихвари. Изплатените вноски на семейство Георгиеви към Б.К.З.Б в периода 1 март 1939 - 28 февруари 1940 година са на стойност 1317 лева или около една четвърт от приходите им за същия период, а като към тази сума се добави и изплатената на държавата трудова повинност, една трета от бюджета на домакинството става неусвоима и непригодна за превръщане в работен капитал. Негативно влияние имат и задължителната трудова повинност, която Георги Галев погасява на железопътната линия, а също и многобройните такси за сечища, паша и общински глоби. Показателно за финансовите трудности е не само количеството и качеството/амортизациите на домашния и работния инвентар, а и степента на използване на наета работна ръка, която е изключително ниска въпреки откровената необходимост от такава (стопанството от приблизително 42 декара се обслужва почти изцяло само от четиримата работоспособни члена на семейството –двама от които деца или средно по 21 декара на възрастен), което общо взето потвърждава данните, че 96 процента от

---

⁶ Мачева, Христина – „Селското земеделско домакинство в България през 1935 - 1936г.“, София 1938г.

⁷ Пак там, извадка от 939 домакинства, направена три години по-рано

ангажираните в домашните си стопанства българи обработват земята си сами⁸, а също и изключва кооперативния тип работа.

Макар стопанството на Георги Галев да е слабо засегнато от модернизацията, ситуацията в района е съвсем различна. През 1927 година в съседното Курило е построена термична централа, а непосредствено след това и химически завод на брега на Искър. На 7 октомври 1929 година пък е основано събирателно дружество „Зебра”. По това време вече има мелници, маслобойна, а след 1934 година са основани и предприятия за дестилация на дървен спирт, бензол и тъкачница за прежди „Принц Кирил”, а след 1937 и оловна фабрика⁹. Още на 2 март 1907 година пък е основано „Курилско Земеделско Спестовно Сдружение”, което отново показва напредничавостта на района, тъй като е едно от първите в шопския край, а само година по-късно възниква и кооперация в Гниляне под името – „Земеделско Кооперативно Сдружение „Прогрес”¹⁰. Тук обаче отново личи липсата на готовност и воля за модернизация на селяните тъй като на няколко пъти кооперацията обявява своята ликвидация (1912, 1915, 1919г.), показателно е и че въпреки честите наводнявания и пролетните заблатявания на землището на Гниляне (от където вероятно е получило и името си), не са предприети никакви мерки за отводняването на иначе плодородните алувиални, алувиално-ливадни, черноземни, канелени и др. почви, а и в инвентара на селяните липсват съоръжения за това, което пък води до регулярни загуби и щети по продукцията, и пилеене на труд.

Въпреки това обаче прави впечатление, че почвата се използва изключително рационално от стопанството на семейство Георгиеви, като алувиалните райони са отредени главно за фасул, лук, бостани или пасища, а върху чернозема и смолниците се отглеждат предимно пшеница, ечемик, овес, овошки, лози, царевица и т.н., а също културите се редуват, за да се запазва богатството на почвата, но въпреки това стопанството намалява броя на насажденията, като увеличение се забелязва само при лозите, и в края на годината личните и наети имоти са редуцирани от 40 на 30. Такава е тенденцията и при определени култури, като овесът, бобът, крмното цвекло, ливадното и фийното сено са свити в началото на март 1940, за сметка на увеличаването на количеството на пшеницата, респективно пшеничната слама, арпаджика и др., при които се забелязва и увеличение в пазарната цена. Възможността

---

⁸ Тотев, А. – „Сравнително изучаване на българското и югославското стопанство”; София, 1940г.

⁹ <http://www.noviiskar.net/index.php?name=News&file=article&sid=7> - посетен на 13 юни 2009г.

¹⁰ <http://www.gpk-iskra.com/history1.htm> - посетен на 10 юни 2009

обаче да има корелация между увеличаването на производството на определената продукция и нейната нараснала цена, и това решение да е продиктувано от пазарно (модернизиращо се) мислене практически не съществува, защото именно тази продукция не е изнесена на пазара, а е използвана за нуждите на домакинството, което отново доказва хипотезата за локално, плахо и придържащо се към традицията мислене на стопанина, което го отдалечава и от модернизацията, макар имайки предвид географското му местоположение да се намира почти в епицентъра ѝ. Същото се отнася и до раздробяването на парцелите, което сериозно затормозява обработката им и добивите от тях, но липсата на скъпи и модерни машини, които рационализират труда и спестяват значителни усилия, както в домакинството, така и отвън смекчава значението на този факт и го свеждат по-скоро към независещи от стопанството причини.

Подобно мислене обаче не се среща в целия регион и във всички домакинства, както ще бъде разгледано по-нататък някои селяни демонстрират изявено напредничащо поведение и макар да се намират само на няколко километра от другата страна на Искър, са активно въввлечени в модернизацията на стопанския и културен живот в България.

Именно такава е и ситуацията с Паун Григоров от село Батковци, данни за чието стопанство и домакинство се намират в Централен държавен архив , фонд 505к, опис 1, архивна единица 136.

Стопанството на шестдесет - годишния земеделец е разположено в подножието на Стара планина в село Батковци ,община Костинброд, Софийска област, на около 630 м.нв. Селото е известно с името Батковци от 1420 до 1951, когато с указ №91 от 2.03.1951г. е присъединено към с. Драговищица като името на обединеното село е Драговищица. През селото минава река Крива и се намира в подстъпите на Петрохан, който свързва южните и северни райони на страната¹¹.

Домакинството на Паун Григоров се състои от 15 члена (5- мъже, от които всички в работоспособна възраст, 6- жени, от които 3 са в работоспособна възраст, 1 войник и 2- ученика). На практика, в него се помещават две семейства- това на П. Григоров и на 36- годишния му син Крум Паунов. Стопанството на семейство Пунови ще бъде изследвано в периода 1940 – 1941, когато икономиката на България се формира

---

¹¹ Мичев, Николай; Коледаров, Петър - „Речник на селищата и селищните имена в България 1878-1987“; София, 1989г.

предимно от селското стопанство, което се допълва и от вековните традиции на заетост на българина в земеделието. Имайки предвид тези предпоставки, на изследователя може да стане ясно колко трудности стоят на пътя на домакинството към модернизацията ѝ и колко много процеси трябва да протекат, за да се случи тя.

Стара Планина, където се намира и анкетираното домакинство е район с висока земеделска пренаселеност. Сравнено със средната големина на стопанствата - 60,5 декари¹², стопанството на П. Григоров възлиза на 120 дека (без земеделския двор със земята под постройките), което е $\frac{1}{2}$ пъти повече от средната преобладаваща собственост. Въпреки незадоволителния резултат от опита за комасация на земите, в изследваното стопанство би могло да се забележи процес на окрупняване на парцелите. Земите на стопанина са разпокъсани на 23 парцела, като 90 декара са ниви, 6 декара - естествени ливади, 3 декара овощни градини, 2 декара лозя. Приблизителната големина на парцел варира между 5 декара и 7 декара, което предоставя добри условия за развитие на култури и обработване на земята. Взимайки предвид повсеместната раздробеност на земите, изследваното стопанство се отличава със своята окрупненост, която по всяка вероятност е резултат не само от финансовата възможност на стопанина, но и от неговата находчивост и иновативен стремеж към икономическо разширяване на стопанството. Но както в стремежът към окрупняване, така и във възприетата тактика за парцелиране на земята (обяснявана най-често чрез страха на стопаните от природни бедствия и загуба на реколтата) би следвало да открием модернизационен уклон, насочен към бъдещото съхранение на земите. Именно мисълта и за утрешния ден и стремежа за запазване на реколтата тласкат селяните да възприемат практиката на удребняване, която от своя страна осигурява усещане за сигурност и устойчивост. От друга страна, обяснение за разпокъсаността дава разположението на парцелите и категорията на земята. За овощните градини е необходима богата на съставки земя, разположена близо до водоизточници или в подножието на склон, където би могло да се използва гравитачно напояване. Използването на природните дадености и съобразяване с теренните особености говорят отново за една напредничавост по отношение на планирането, макар ограничена в рамките на недоимъка. Тези особености и вида на разпокъсаността, налагат и начин на обработка. Малките размери на стопанствата (*респективно на парцелите*) не

---

¹² Мачева, Кристина - „Селското земеделско домакинство в България през 1935 - 1936г.“; София, 1938г.

позволяват рационално използване на големите и скъпи земеделски машини.¹³ От друга страна, какъвто е и случаят със стопанството на Паун Григоров, силно разчлененият релеф не дава възможност за използването на тежко подедни машини.

Стопанството на П. Григоров не се отличава с най- съвременните обработваеми съоръжения като моторни и парни плугове, които до средата на 30-те години на XX век, според данни от проучване на селските земеделски домакинства, наброяват едва 97 броя¹⁴. Именно съобразяването със релефните условия говори за една пресметливост и находчивост характерна за модерно мислещия човек. Не скъпи и практически неприложими машини, а леки и лесни за управление през пресечения хълмист терен пособия използва домакинството на Паунови. Въпреки липсата на моторизираност на трудовата дейност, за нуждите на стопанството си земеделецът използва сламо- и цвеклорезачки, които, както статистиките показват, представляват доста иновативни средства за обработка сред останалите домакинства - на всеки 100 стопанства се пада по една¹⁵. анализът на земеделската книжка говори за модернизация на нравите на стопанина и поради факта, че П. Григоров е отдавал под аренда сенорезачката си с което е докарвал допълнителен доход за стопанството и с което още веднъж оправдава модерното си мислене.

Освен модернизация в нравите ни вълнува и материалните придобивки, чиито измерители са именно, оръдията, машините и превозните средства в българските стопанства. Модернизация бихме могли да наблюдаваме и в превозните средства на стопанството. Велосипедът, който според данни не присъства често в среднестатистическото домакинство- 1, 722 броя налични или в почти всяко домакинство липсва¹⁶, е част от превозните средства на семейство Паунови. Стопанството има 2 велосипеда, който въпреки практическата им необоснованост, поради нелекия терен на селото, най- вероятно имат своето приложение. Именно наличието на два броя говори за определена преднамереност на действието, което по всяка вероятност стопанинът успява да оправдае. По всяка вероятност колелата се използват предимно за обикалянето и достигането до разпокъсани парцели на

---

¹³ Тотев, А. - „Сравнително изучаване на българското и Югославското аграрно стопанство“; София, 1940г.

¹⁴ Пак там

¹⁵ Пак там

¹⁶ Пак там

стопанството. Но модернизацията в превозните средства на стопанството не се изчерпва с покупката на велосипедите.

В средата на година Паун Григоров е изтеглил заем от Земеделската Банка, възлизащ на сумата от 4500 лв , която е вложил в закупуването на кабриолет- (*фр. cabriolet*)1. лека двукола кола с две колела, теглена от един кон¹⁷. Мака кабриолетът да е практически безполезен по прашните селски пътища и дори да затруднява предвижването, покупката придобива изцяло друг смисъл, когато селянина стигне до София. Тази двуколка се превръща в символен капитал, който подпомага търговските контакти , засилва авторитета му сред другите търговци и производители, опосредява обменна на стоки. Изцяло нерационална в приложението си, стоката на лукса на Паун Григоров рационализира общуването и създава предпоставки за активен информационен обмен, с което оправдава действието на стопанина и го характеризира като предвидливо и напредничаво. Безспорно един от признаците за модернизация на едно земеделско стопанство е добрата информираност за ситуацията на големия пазар, активни отношения с други търговци и прекупвачи, както и възможност за бърза реакция в зависимост от търговската ситуация. П. Григоров находчиво е направил инвестиция не просто в нефункционално превозно средство, а в начин за демонстриране на положение сред другите земеделци от града, както и за получаване на актуална информация за пазарните тенденции, чието добро познаване позволява поддържането на едно динамично развиващо се селско стопанство. Демонстрирането на активност в земеделските среди е ключов за формирането на напредничаво (модерно) съзнание .Показателен за активния земеделски живот на стопанина е конкурс, на който овца от неговото стопанство е отличена с първа награда. Това показва не само професионалното отношение към отглеждане на животните, но и прогресивно виждане за развитие на нови породи, а от там и увеличаване на количеството и качеството на продукцията-вълна, млеконадой и не на последно място осигурява слава и стабилно положение на стопанството.

От друга страна, Григоров е имал чест път до София, където учат двама от синовете му. Очевидно е, че при наличието на училища в близките околии, земеделецът е избрал да инвестира в едно перспективно образование на децата си в София, за което е плащал и не малка месечна издръжка в града. Тук е и мястото да споменем, че всички в

---

¹⁷ Милев Ал. Николов Б., Братков Й., Речник на чуждите думи в българския език; София, 1978г.

семейството от 10-годишна възраст нагоре са грамотни. Образованието е част от процесът на модернизация, тъй като предпоставка за поддържането и развитието на едно проспериращо стопанство е начетеността и умелото управление на капитали от неговите стопани.

В стопанството на П. Григоров доходите идват предимно от животновъдство (60 овци, 2 крави, 15 агнета, 25 кокошки) и продажба зърнени и фуражни култури. Доказателство за това откриваме не само в участието му в изложба за добитък, но и от осъществените продажби на месо, мас, сланина, мляко, вълна, пилешко месо, яйца, чиито процент представлява и основния капитал на стопанството. Около 10 декара от земите на стопанството са предназначени за пасбища – 3 декара люцернова ливада и 6 декара еспарзета, като останалите 90 декара са ниви. Преобладават зърнените и фуражни култури, като приходите от пшеница (*пшеницата заема средно по 48% от посевите на всяко домакинство*)¹⁸ възлизат на 30162 лева, което сравнено с приходите през отчетната година от 41 531 лева, представлява близо 80 % от целия доход. Това говори за активност и целеустременост на стопанството, което спокойно бихме могли да отнесем към напредничавите нрави с които се характеризира стопанинът. Григоров разширява стопанството си, като взема под наем 18 ниви и закупува, в рамките на една година, 3 нови ниви, с което показва не само намерение към развитие и окрупняване на поземлените си площи, но и създаване на условия за увеличаване броя на добитъка, а от там и развитие на друг самостоятелен и доходен отрасъл в стопанството. Тези вложения в името на едно перспективно стопанство говорят за ясно изградено модернизационно съзнание, което стопанинът умело обвързва и с със своята търговска политика и управление на средства и капитали.

Разликите между главите на двете домакинства и техните стопанства са очевидни за изследователя, но подборът на данни именно от такъв характер не е случаен. Въпреки контрастът или по-скоро именно поради него стопанствата се оказват изключително подходящи за сравнение, тъй като в настоящата работа се срещат частния и средностатистическият случай¹⁹. Впечатление прави фактът, че независимо от приблизително сходните условия за двете села и домакинствата в тях, те са поели по

---

¹⁸ Тотев, А. - „Сравнително изучаване на българското и Югославското аграрно стопанство“; София, 1940г.

¹⁹ Паун Григоров е това, което може да се нарече богат стопанин, а Георги Галев е чудесен пример за обикновен, дори в известен смисъл беден селянин, като първият за година има два пъти по-голям разход от средния годишен разход за 1935-36 година – 48 398лв.(По Христина Мачева) на фона на 24 903лв., а вторият е малко под тази сума с 18 691лв. Ето защо в курсовата работа именно той ще бъде третиран като представителен за българското стопанство.

коренно различни пътища. Така първите данни и за двете села се срещат в османски документи от XV и XVI век (Гниляне 1576²⁰, и Батковци със настоящото име Драговищица -1420г.), също така са отдалечени на еднакво разстояние от София - 18 километра, намират се на един и същ склон на Стара планина и само на около 10-тина километра едно от друго. Разликите в географско-стопанско отношение са минимални, като Гниляне се отличава с местоположението си - на входа на долината, която Искър връзва в Стара планина и по която върви основната пътна връзка между Софийското поле и северна България, а за сметка на това района на Батковци е далече от наводненията, които пълноводната река причинява на селата по коритото си. С това, както и със сходния релеф на землищата на двете села обаче се изчерпват приликите между тях.

Разликите между домашния и работния инвентар, броя и местоположението на парцелите и общото материално състояние на семействата са огромни. Домакинството на Паун Григоров се отличава със завидно по-разнообразен и „луксозен” инвентар, мебели, както и попълнени хранителни запаси в началото на идната 1941 година. Сред придобивките за 1940 година правят впечатление покупките на грамофон, велосипеди и карета, които особено много контрастират както с типичната селска реалност, така и с придобивките на Георги Галев. Впечатление прави ниската функционалност на тези предмети в именно този контекст - имайки предвид състоянието на пътищата и пресечения хълмист, предбалкански терен, както и влажността в региона наличието на велосипеди изглежда неуместно. По същия начин изглежда и покупката на грамофон при отсъствието на производител на музикални плочи на територията на страната, имайки предвид, че „Балкантон” е създаден едва през 1952 година.

Значителна е и разликата в поземлените имоти, като семейство Паунови обработват и стопанисват земи възлизащи на 120 декара , а семейство Георгиеви едва 42 декара. Също така докато при единия стопанин се вижда тенденция към купуване на земя с идеята за окрупняване и препродаване, и увеличаване площта на обработваната земя, при другия се наблюдава доста по-консервативно и плахо поведение, както и разпродаване на земя. Модерно мислене при едното семейство за сметка на другото личи и в участието на Георги Григоров във фабриката във ....., както и в тегленето на заем от Б.З.К.Б. не за стопански нужди, а за закупуването на стока на лукса. Същевременно участието на Георги Галев в пчеларската кооперация, както и кредита

---

²⁰ <http://www.noviiskar.net/index.php?name=News&file=article&sid=7> - посетен на 13 юни 2009г.

му към Б.К.З.Б. е въпрос на оцеляване или ако трябва да бъдат интерпретирани тези данни още веднъж - докато за единия модернизацията е въпрос по-скоро на каприз, мода или избор, то за втория тя е най-вече процес, който протича независимо от волята му и до голяма степен настрана от него.

Красноречиво за нивото на модернизация е и разположението на земите, като тяхната отдалеченост от селото хипотетично може да говори за по-добрите качества на земята, за сметка на дистанцията (имайки предвид, че село Батковци се намира на южния склон на Стара планина), а също и окрупняването им, което улеснява тяхната обработка – детайли които се забелязват с точно противоположен знак при семейство Георгиеви. Такова е положението и с употребата на торове, като стопанството на Паун Григоров се отличава с прилагането и на изкуствени торове за наторяването на определени парцели, наравно с оборската тор (която също купува, независимо, че отглежда 80 глави добитък), което говори за информираност и склонност за експериментиране, които освен всичко друго са крайно далечни от статуквото на традицията.

Тук се очертава и следващият пункт по който иначе съседните стопанства се различават в подхода си. Паун Григоров не само че продава немалка част от продукцията на стопанството си, а също и подбيرا конкурентни цени, оглеждайки и уговаряйки различни пазари, но и често през годината продава стоки, които после купува. Също така разходите му за частни нужди възлизат на 25 473 лева или приблизително осем пъти повече от тези на семейството на Георги Галев (3720 лева), при положение, че семейството е само два пъти по-голямо. От тук ясно се вижда не само контраста между традиционното семейство и модернизиращото се, но и отношението на финансите към развитието на стопанството.

Затова още веднъж трябва да бъде обърнато внимание, защото не бива читателя да остава с впечатлението, че модернизацията е процес, който зависи само от волята на хората. Както в началото на текста вече беше казано в огромна степен тя зависи от местоположението на населеното място и неговата близост или отдалеченост от големи областни центрове, наличието на благоприятни природни условия и не на последно място близостта до главни пътища, по които се осъществява огромната част от търговията и комуникацията в страната, които както беше споменато непосредствено опосредяват модернизацията на нравите. Също така финансовото състояние на стопанина в огромна степен предопределя прага на модернизация на стопанството, като колкото по-малко е земята или капиталът, толкова по-изолирано е то, а от своя страна

колкото по-изолирано от модернизацията остане, толкова по-малки шансове да се замогне има. Именно този парадокс, както и огромните дефицити и вече дължими суми на съселяни тласкат стопаните към кредитиране от банки или лихвари. Към финансовото състояние и обвързаното с него развитие на стопанството може да се добави обаче и още една зависимост – човешкия капитал, като колкото по-голямо е домакинството, толкова по-рационален е трудът му и по-големи са добивите му или отбелязва казва Христина Мачева²¹ – домакинство с осем члена печели средно два пъти повече от домакинство с три члена.

Така семейство Паунови още веднъж са в облагодетелствана позиция пред домакинството на семейство Георгиеви, като първото наброява две кооперативно работещи домакинства от общо 12 човека (8 трудоспособни и полевъден инвентар), а второто само едно от едва 6 човека (от които 4 трудоспособни), които не разполагат с абсолютно никакви съоръжения за механизация на труда, но и обработват малко повече от два пъти по-малко земя. Така макар пропорцията да се запазва, трудовото или трансформирано във финансово бреме върху стопанството се запазва, като пътя за преодоляването му минава единствено през модернизацията.

Наблюдаващия българското земеделско стопанство в навечерието на Втората световна война, която за България започва на 1 март 1941 година (датата на която завършва деловодството на земеделската книжка на Паун Григоров) ясно съзира признаците на затормозената национална икономика, разчитаща почти изцяло на земеделието, спорадичните и неравномерни проявления на модернизацията на страната и най-вече плахото и безинициативно мислене, движещо се главно в руслото на познатите и възприеманите като неопасни традиции. Затова в заключение на курсовата работа срещнала именно такова поведение се откроява извода, че главната причина за слабите темпове (а също така и за силните в изолирани случаи, какъвто е и този на Паун Григоров) на модернизация на земеделските стопанства в България се дължи не дотолкова на негативните стратегически условия или неадекватна стопанска политика (или реципрочното), а най-вече на начина на мислене на българския селянин, който е формиран преди всичко в резултат на традицията и условията в страната. Стопаните които демонстрират напредничавост очевидно могат да постигнат добри резултати и да увеличат приходите си, а тези, които правят впечатление с консервативни и

---

²¹ Мачева, Христина – „Селското земеделско домакинство в България през 1935 - 1936г“; София, 1938г.

традиционалистки нрави се лутат между немотията и липсата на алтернатива в смисъла на липса на модернизация.

Библиография

Ал. Милев, Б. Николов ,Й. Братков - Речник на чуждите думи в българския език; София, 1978г.

А. Тотев, Сравнително изучаване на българското и Югославското аграрно стопанство; София, 1940г.

Кристина Мачева. Селското земеделско домакинство в България през 1935 - 1936г.; София, 1938г.

Николай Мичев, Петър Коледаров. „Речник на селищата и селищните имена в България 1878-1987“; София, 1989г.

Румен Аврамов, България 20. век.Алманах. София, 1999

Фол, Гюзелев, Генчев, Косев, Димитров, Пантев, Лалков, Петров –„Кратка история на България“; София 1981г.

<http://www.noviiskar.net/index.php?name=News&file=article&sid=7> - посетен на 13 юни 2009г.

<http://www.gpk-iskra.com/history1.htm> - посетен на 10 юни 2009